

Andrzej Bożyk

Ukraiński Komitet Centralny : geneza oraz struktura organizacyjno-terytorialna

Rocznik Lubelski 42, 133-146

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANDRZEJ BOŻYK
Lubycza Królewska

Ukraiński Komitet Centralny – geneza oraz struktura organizacyjno-terytorialna

.....
Jesienią 1939 r. środowiska ukraińskie na terenie Generalnego Gubernatorstwa powołały do życia tzw. ukraińskie komitety narodowe. Te z kolei przekształciły się wkrótce w Ukraińskie Komitety Pomocy i funkcjonowały jako agendy terenowe Ukraińskiego Komitetu Centralnego utworzonego wiosną 1940 r. w Krakowie. Na czele Komitetu stanął Wołodymyr Kubijowicz. Komitet reprezentował nadrzędne interesy ludności ukraińskiej wobec władz niemieckich w Generalnym Gubernatorstwie. UKC miał charakter organizacji opieki społecznej, lecz prowadził także działalność kulturalno-oświatową i pośrednio wywierał wpływ na kwestie ekonomiczne i religijne.

Słowa kluczowe: kolaboracja, Ukraiński Komitet Centralny, Generalne Gubernatorstwo
.....

W połowie listopada 1939 r. zorganizowano w Krakowie naradę ukraińskich działaczy narodowych z Podkarpacia i Lubelszczyzny¹. Podczas konferencji poparto projekt utworzenia Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowego (UZN) jako centralnej organizacji reprezentującej społeczność ukraińską w Generalnym Gubernatorstwie (GG). W memoriale z 17 listopada skierowanym do władz GG zawarto postulaty dotyczące sfer: politycznej (utworzenie UZN), kulturalno-oświatowej (reaktywacja szkolnictwa oraz Towarzystwa „Proświta”), wyznaniowej (ukrainizacja Cerkwi prawosławnej, rewindykacja świątyń) oraz ekonomicznej (renesans spółdzielczości)². O ile złożony przez delegację ukraińską projekt został zdecydowanie odrzucony przez gubernatora GG – Hansa Franka, o tyle uzyskano z jego strony wstępną akceptację niektórych dezyderatów memoriału³. Już pod koniec listopada opracowano statut UZN oraz wybrano jego władze z przewodniczącym Wołodymyrem Kubijowiczem⁴ na czele. W składzie prezydium Zjednoczenia znalazł się Bohdan Hna-

1 В. Кубійович, *Українці в Генеральній Губернії 1939–1941*, Chicago 1975, s. 61.

2 *Denkschrift der Ukrainer aus den besetzten Gebieten des ehemaligen polnischen Staates an den Generalgouverneur für die besetzten polnischen Gebieten Reichminister Dr. Frank, vom 17 November 1939*, [w:] *The Correspondence of the Ukrainian Central Committee in Cracow and Lviv with the German Authorities 1939–1944*, t. 1, red. V. Veryha, Edmonton-Toronto 2000, s. 41–45.

3 *Vertraulich! [Antwort des Generalgouverneurs zur Denkschrift vom 17 November 1939]*, [w:] *The Correspondence...*, t. 1, s. 47–50.

4 Wołodymyr Kubijowicz (1900–1985) – absolwent geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1923 r. uzyskał stopień doktora, pracownik naukowy Katedry Geografii UJ. W okresie drugiej wojny światowej pełnił funkcję przewodniczącego UKC. Po jej zakończeniu na emigracji w Niemczech i Francji. Od 1947 r. członek władz Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczenki. Autor i redaktor licznych haseł *Encyklopedii ukrainoznawstwa*.

tewycz (zastępca przewodniczącego) oraz kierownicy jego poszczególnych wydziałów: Mychajło Chronowjat (gospodarka), Iwan Ziłyński (kultura i oświata), Jarosław Rak (opieka nad młodzieżą i rodziną), ks. Ołeksander Małynowski (opieka społeczna), Osyp Bojdunyk (sprawy organizacyjne), Orest Pytljar (dyrektor kancelarii)⁵.

W październiku i listopadzie 1939 r. na południowo-wschodnich terenach Podkarpacia i Lubelszczyzny zaczęły spontanicznie powstawać ukraińskie komitety narodowe. Początkowo ich cele ograniczały się do doraźnych kwestii: ochrony interesów ukraińskich przed decyzjami władz niemieckich, pomocy materialnej uciekinierom i jeńcom wojennym oraz pracy kulturalno-oświatowej i religijnej. Działalność komitetów koordynował *de facto* UZN z siedzibą w Krakowie. Pod koniec grudnia krakowskiej centrali podporządkowały się Centralny Komitet Chełmszczyzny i Podlasia w Chełmie oraz Ukraińska Rada Narodowa w Sanoku. Ze względu na to, że UZN i jego terenowe komitety funkcjonowały nadal bez podstaw prawnych, zdarzały się przypadki zakazywania im realizacji zadań (np. dotyczyło to komitetu w Hrubieszowie). Aby zapobiec takim sytuacjom, na początku lutego 1940 r. w porozumieniu z Podwydziałem Spraw Ludnościowych i Opieki Społecznej oraz Wydziałem Głównym Oświaty i Propagandy rządu GG W. Kubijowicz objął funkcję tzw. męża zaufania (*Vertrauensmann*) ds. ukraińskich. Ponadto stanął on również na czele Ukraińskiej Stanicy (US) dla GG, którą utworzono 5 lutego w Krakowie jako tymczasowe przedstawicielstwo Ukraińców⁶.

Na przełomie lutego i marca delegacja US odbyła podróż inspekcyjną do Warszawy i po terenach dystryktu lubelskiego, której celem było ustalenie bieżących problemów, z jakimi borykała się ukraińska społeczność Lubelszczyzny. Stanica zorganizowała również w połowie marca zjazd kulturalno-oświatowy w Krakowie, w którym wzięli udział przedstawiciele komitetów ukraińskich. Podczas zgromadzenia omówiono aktualne bolączki związane z reaktywacją ukraińskiego szkolnictwa i pozaszkolnej oświaty w GG oraz opracowano sposoby ich zneutralizowania. W tym celu wysunięto wobec władz okupacyjnych kilka postulatów, głównie w sferze szkolnictwa powszechnego. Dyskutowano także na temat prawnego uznania UZN i jego komitetów lokalnych⁷.

Ukraińcy szybko zorientowali się, że władze niemieckie nie wyrażają zgody na zalegalizowanie UZN z planowanymi kompetencjami. Niemcy nie uznali przede wszystkim żądań o charakterze politycznym, w tym m.in. prawa do reprezentacji Ukraińców w GG, a także odrzucali organizacyjne wytyczne społeczno-gospodarcze. Akceptowali to, co było dla nich wygodne i przydatne w ich bieżącej działalności na odcinku ukraińskim⁸. H. Frank wzorem polityki kolonialnej szukał możliwości wykorzystania antagonizmów narodowych, przede wszystkim polsko-ukraińskich. W marcu 1940 r. na naradzie Komisji Obrony Rzeszy dla GG gubernator wypowiedział się w tej sprawie tymi słowami: „W pracy swej policja może oprzeć się na niektórych elementach, przede wszystkim na Ukraińcach. Nie odnoszą się oni co prawda zbyt przyjaźnie do Niemców, ale łączy nas jedno – nienawiść do Polaków”⁹.

Na zwołanym w dniach 13–14 kwietnia 1940 r. w Krakowie zjeździe 27 ukraińskich komitetów narodowych powołano do życia Ukraińskie Komitety Pomocy (UKP) jako organi-

5 В. Кубійович, *Українци...*, s. 69, 73–74.

6 *Ibidem*, s. 45–76.

7 *Ibidem*, s. 76–79.

8 *Vertraulich!* [Antwort des Generalgouverneurs...], s. 47–49; В. Кубійович, *Українци...*, s. 348–357.

9 *Okupacja i ruch oporu w Dzienniku Hansa Franka 1939–1945*, t. 1: 1939–1942, red. S. Płoski, Warszawa 1970, s. 165.

zacje reprezentujące nadrzędne interesy ludności ukraińskiej w GG¹⁰. Kierownik Podwydziału Spraw Ludnościowych i Opieki Społecznej Fritz Arlt, zaznajomił wówczas działaczy ukraińskich z niemieckim projektem organizacji UKP¹¹. Zgodę na utworzenie „organizacji narodowej” o charakterze socjalno-charytatywnym, bez ambicji reprezentowania interesów ukraińskich wobec Niemiec, potwierdził również gubernator H. Frank 19 kwietnia podczas pierwszej oficjalnej audyencji, na której przyjął ukraińską delegację. Gubernator GG zadeklarował także, że na początku maja zostanie przekazana Ukraińcom katedra w Chełmie oraz wyraził poparcie dla ukrainizacji Cerkwi prawosławnej w GG i normalizacji działalności duszpasterskiej Cerkwi greckokatolickiej. W dziedzinie oświaty pozytywnie zaopiniowano kwestię ukraińskiego szkolnictwa powszechnego i średniego. Ukraińcy uzyskali również koncesje w sferze lokalnej administracji i sądownictwie¹².

4 maja 1940 r. władze GG opublikowały tymczasowe wytyczne w sprawie UKP, zalecając, aby komitety były niepowiązane ze sobą instytucjami charytatywnymi uzależnionymi od powiatowych i miejskich starostów. Role centrali pełnił w pewnym stopniu tzw. informator (*Auskunftsperson*), który zastąpił dotychczasowego męża zaufania ds. ukraińskich. Jego kompetencje zostały ograniczone do kontroli i personalnej obsady komitetów, *notabene* zatwierdzanej dodatkowo przez władze niemieckie. 22 maja 1940 r. władze okupacyjne opracowały statut Ukraińskiego Komitetu Głównego (UKG) jako struktury nadrzędnej wobec UKP. Strona niemiecka zaakceptowała na stanowisku przewodniczącego UKG W. Kubijowicza – dotychczasowego lidera społeczności ukraińskiej w GG¹³.

Przebudowę istniejącego stanu organizacyjnego UKP zgodnie z wymogami władz niemieckich i UKG przeprowadzono do końca lipca. Zwieńczeniem tych działań były dwa zjazdy Komitetów, które odbyły się w terminach 31 lipca–1 sierpnia w Chełmie dla dystryktu lubelskiego oraz 8–9 sierpnia w Zakopanem dla dystryktu krakowskiego. W obu zgromadzeniach wzięli udział członkowie prezydium UKG (w tym przewodniczący i kierownicy wydziałów organizacyjnego i opieki społecznej), prezesi komitetów i delegatur w obu dystryktach, doradcy ds. ukraińskich przy gubernatorach dystryktów, a także wybitni lokalni działacze. Stronę niemiecką reprezentowali natomiast funkcjonariusze Podwydziału Spraw Ludnościowych i Opieki Społecznej rządu GG, tj.: jego kierownik Fritz Arlt, referent ds. ukraińskich Alfred Bisanz, referent ds. opieki społecznej Herbert Heinrich oraz ich podwładni w dystryktach¹⁴.

Pierwsze posiedzenie prezydium UKG odbyło się 30 sierpnia. Jego skład utrzymał się do połowy 1941 r.: W. Kubijowicz (przewodniczący), Wasyl Hlibowycyk (zastępca; sprawy kadrowe), Roman Mycyk (finanse), Atanas Miljanycz (gospodarka), Wołodymyr Tatomyr (opieka nad młodzieżą i rodziną), Osyp Bojdunyk (wydział organizacyjny), ks. Mychajło Sopoljak (opieka społeczna), Mykoła Dużyj (kultura), Nikifor Hirniak (oświata), Myron Konowalec (dyrektor kancelarii)¹⁵. Pomimo że statut UKG został opracowany przez władze okupacyjne – jak wspomniano – w maju 1941 r., Wydział Główny Spraw Wewnętrznych

10 F.M. Grelka, *Ukrainizacja w dobie podporządkowania ras. Ukraiński Komitet Centralny w Generalnej Guberni w latach 1939–1941*, „Biuletyn Ukrainoznawczy” 2002, nr 8, s. 118.

11 М. К., *Як дійшло до створення Українського Центрального Комітету*, „Краківські Вісті” 1942, nr 66, s. 3.

12 *Bericht über die Delegation der Ukrainer beim Generalgouvernement am 20 April 1940 anlässlich des Geburtstages des Führers*, [w:] *The correspondence...*, t. 1, s. 93–95.

13 R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy 1933–1945*, Warszawa 1972, s. 204. Por. М. К., *op. cit.*, „Краківські Вісті” 1942, nr 66, s. 3; В. Кубійович, *Українці...*, s. 85–86.

14 В. Кубійович, *Українці...*, s. 88–94.

15 *Ibidem*, s. 94–95.

rządu GG zatwierdził go dopiero 25 lipca 1942 r. Wraz z jego przyjęciem nastąpiło formalne uznanie przez Niemców nazwy Ukraiński Komitet Centralny (UKC) używanej przez prezydium Komitetu¹⁶.

Rząd GG, powołując do życia UKC, chciał stworzyć wentyl dla narodowych potrzeb ukraińskich. Podczas spotkania z delegacją ukraińską 17 listopada 1939 r. gubernator H. Frank stwierdził: „Panowie będziecie mieli tyle, ile sobie zdobędziecie, ale zdobywajcie rozumnie”¹⁷. Po latach natomiast przewodniczący UKC tak ocenił postawę kierujących organizacją: „Myśmy się szybko nauczyli, że trzeba Niemców stawiać przed faktami dokonanymi, ale do pewnych granic”¹⁸.

Zgodnie ze statutem Komitet reprezentował interesy ludności ukraińskiej w GG i miał charakter organu zajmującego się opieką społeczną, w tym przede wszystkim kwestiami aprowizacji ludności, wychowania dzieci i młodzieży, zapewniania pomocy uchodźcom i rodzinom jeńców wojennych¹⁹. UKC prowadził także działalność kulturalno-oświatową i pośrednio wywierał wpływ na sprawy ekonomiczne i religijne. O pozycji Komitetu W. Kubijowicz pisał we wspomnieniach: „To była całkowicie niezadawalająca forma – taka sama, jaką mieli Polacy i Żydzi, ale w tych wąskich ramach my mieliśmy daleko większą swobodę ruchu, niż te dwie grupy etniczne. [...] UKC był pod całkowitą kontrolą niemiecką”²⁰. Swą aktywnością UKC potwierdzał apolityczność i ponadpartyjność, chociaż faktycznie dominowali w Komitecie zwolennicy melnykowskiej frakcji Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN-M). Demonstracyjnie unikano kontaktów z jej banderowskim skrzydłem (OUN-B), które dążyło do opanowania lokalnych struktur UKC w GG²¹. Z drugiej strony – przewodniczący – W. Kubijowicz dążył do zintegrowania pod patronatem UKC ukraińskich środowisk reprezentujących różne obozy polityczne: od tzw. petlurowców, którzy przeważali w kierowniczych strukturach UKC, i jego agend terenowych, poprzez OUN-M aż do radykalnych działaczy banderowskiej frakcji OUN²².

W. Kubijowicz cały swój wysiłek skupiał na właściwym rozegraniu wobec Niemców sprawy ukraińskiej w GG, licząc na przetrwanie, zachowanie substancji narodowej, utrzymanie przez społeczność ukraińską aktualnych dóbr i – w miarę możliwości – ich powiększenie. Niemcy zdołali jednak ograniczyć działalność i znaczenie UKC przy jednoczesnym podkreślaniu jego ważności jako ogniwa pośredniego między własną administracją a ludnością ukraińską²³. Zadania, jakie postawili sobie idący na współpracę z Niemcami ukraińscy „legaliści”, przewodniczący UKC sformułował następująco: „Przed nami dwa zadania – wzmocnić kresy oraz zachować fizycznie i moralnie emigrację. Powinniśmy pracować tak, jakby linia Sanu i Bugu miała istnieć zawsze, ale jednocześnie tak, jakby ona miała w każdej chwili zniknąć. To znaczy ci, którzy przyszedli z zewnątrz na nasze kresy, muszą w nie od razu wrosnąć i poświęcać im jak najwięcej sił, żeby je wzmocnić i odrobić dziesięciolecia zaniedbań. Mamy więc pracować tak, jakbyśmy mieli szybko powrócić na wschód, tzn. musimy pracować szybko i intensywnie, aby jak najszybciej podnieść życie narodowe kresów i kierownictwo

16 *Ibidem*, s. 454–479; B. Kroll, *Rada Główna Opiekuńcza 1939–1945*, Warszawa 1985, s. 93.

17 В. Кубійович, *Українці...*, s. 70.

18 *Ibidem*, s. 70.

19 *Ibidem*, s. 454–479; F. Arlt, *Die Ordnung der Fürsorge und Wohlfahrt im Generalgouvernement*, Kraków 1940, s. 33–35.

20 В. Кубійович, *Мені 85*, Paryż–München 1985, s. 91–92.

21 *Idem*, *Українці...*, s. 344–347.

22 О. Колянчук, *Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939*, Lwów 2000, s. 178.

23 R. Torzecki, *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993, s. 48–56.

oddać w ręce miejscowych obywateli, których tymczasem musimy szukać i przyznać”²⁴. Władze niemieckie zamierzały jednak wykorzystać Ukraińców zamieszkałych w Generalnym Gubernatorstwie do realizacji własnych celów. Zdaniem Ryszarda Torzeckiego założeniem polityki niemieckiej było bowiem stworzenie przeciwwagi w polityce narodowościowej GG poprzez wykorzystywanie niezgodności interesów Ukraińców i Polaków oraz rozbudzanie starych i nowych antagonizmów. Negatywne nastroje podsycano wskutek udzielania Ukraińcom pewnych „przywilejów-koncesji” względem Polaków na płaszczyźnie ekonomicznej, kulturalno-oświatowej i religijnej²⁵. Propaganda niemiecka często wspominała o bezprawiu polskiej polityki narodowościowej wobec Ukraińców w II RP, zapewniając jednocześnie, że pod niemieckim panowaniem mają oni możliwość zrekompensowania doznanych krzywd. Ogólnie ludność ukraińska w Generalnym Gubernatorstwie znalazła się zatem w lepszej sytuacji niż przed 1939 r.²⁶

Istotnym katalizatorem ukraińskiej współpracy z okupantem był motyw narodowej emancypacji w okupowanej Polsce – wcześniej państwie wielonarodowym – i dążenie na tej drodze do niepodległości. Sytuacja po wrześniu 1939 r. oznaczała dla Polaków okupację, ale z punktu widzenia Ukraińców – jak już pisałem – była to zmiana okupanta, z którą większość społeczności ukraińskiej wiązała duże nadzieje na poprawę własnego położenia. Metamorfoza Ukraińców w lojalnych „obywateli” GG była natomiast konsekwencją polityki narodowościowej II RP oraz rezultatem niemieckiej polityki na obszarze GG²⁷.

Siedziba kierownictwa Ukraińskiego Komitetu Centralnego znajdowała się w Krakowie. Zlokalizowana tam centrala obejmowała²⁸ prezydium UKC składające się z: przewodniczącego całej organizacji oraz jego zastępcy, sekretarza i kierownika ds. kadrowych w jednej osobie, a także siedmiu kierowników pozostałych wydziałów: organizacyjnego, finansowego, opieki społecznej, gospodarczego, opieki nad młodzieżą, pracy kulturalnej i – nieprzewidzianego w statucie – oświaty. W posiedzeniach prezydium, które miały charakter wewnętrzny i zewnętrzny, brali również udział doradcy ds. ukraińskich przy gubernatorach dystryktów. Na zebraniach wewnętrznych, które odbywały się dosyć często i bez ingerencji czynnika niemieckiego, omawiano sprawy bieżące. Posiedzenia zewnętrzne realizowano natomiast raz w miesiącu z udziałem przedstawicieli Podwydziału Spraw Ludnościowych i Opieki Społecznej rządu GG i miały one formę spotkań sprawozdawczych, na których szefowie wydziałów składali raporty z działalności, a także interweniowali w konkretnych sprawach. Wykonawczym organem prezydium była kancelaria (składająca się z głównej jednostki i komórek poszczególnych wydziałów)²⁹.

Komitet (*Beirat*) na szczeblu dystryktu reprezentowali przedstawiciele UKC będący jednocześnie doradcami ds. ukraińskich przy gubernatorach dystryktów, pośrednicząc między centralą i poszczególnymi UKP oraz UKC i władzą dystryktu. Na poziomie powiatów działały Ukraińskie Komitety Pomocy, które mieściły się w ich stolicach. Prezesów poszczególnych UKP (*Obmann*) mianował przewodniczący Komitetu Centralnego po zasięgnięciu opinii przedstawicieli miejscowej ludności ukraińskiej³⁰. UKP składały się z zarządu, który

24 В. Кубійович, *Мені 85...*, s. 90.

25 R. Torzecki, *Polacy i Ukraińcy...*, s. 48–56.

26 Cz. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1, Warszawa 1970, s. 466.

27 F.M. Grelka, *op. cit.*, s. 121.

28 Zgodnie z regulaminem UKC zawartym w jego statucie. Zob. В. Кубійович, *Українці...*, s. 471–473.

29 *Ibidem*, s. 107–110.

30 *Ibidem*, s. 104–105, 110–111.

tworzyli prezes, zastępca i sekretarz w jednej osobie oraz 6–7 referentów³¹ z zakresem działalności odpowiadającym wydziałom UKC. Wykonawczym organem zarządu była kancelaria. Z kolei delegatury UKP, których ilość uzależniona była od wielkości terytorium i liczby ludności ukraińskiej w danym powiecie, składały się z zarządu obejmującego przewodniczącego (mianowany przez przewodniczącego UKC na wniosek prezesa UKP) i podreferentów (ich ilość zależała od potrzeb danej delegatury). Na samym dole struktury organizacyjnej UKC znajdowali się mężowie zaufania wyznaczeni przez prezesa UKP lub kierownika delegatury, którzy byli łącznikami między nią a ludnością. Prawie w każdej wsi funkcjonował mąż zaufania, natomiast w miastach było ich kilku³².

Statut Ukraińskiego Komitetu Centralnego nie przewidywał utworzenia odrębnej jednostki odpowiedzialnej za sprawy rewizyjne, natomiast podporządkowywał całą organizację niemieckiej władzy administracyjnej, tj.: sprawy ludnościowe i opieki społecznej – Głównemu Wydziałowi Spraw Wewnętrznych rządu GG, a kwestie kulturalno-oświatowe – Głównemu Wydziałowi Nauki, Wychowania i Oświaty Ludowej oraz Służbie Bezpieczeństwa. Korespondencja wewnętrzna pomiędzy jednostkami UKC odbywała się w języku ukraińskim, a z urzędami okupacyjnymi – po niemiecku. Utworzono również sekcje pracy, które działały półoficjalnie przy UKC. Skupiały one przedstawicieli różnych zawodów i stanów, np.: nauczycieli, prawników, lekarzy, kupców, rzemieślników. W maju 1941 r. władze niemieckie przekształciły sekcje w tzw. związki pracy (bez prerogatyw związków zawodowych) z mężem zaufania jako przewodniczącym oraz prezydium. Związki tworzone na szczeblu wydziałów UKC oraz UKP i delegatur. Kolegia natomiast organizowano jako organy doradcze kierowników wydziałów i referentów sformowane z fachowców z zakresu określonych dziedzin. Komisje miały przeważnie tymczasowy charakter i powoływano je w celu realizacji konkretnych zadań³³. W strukturze UKC funkcjonowały – jak już wspomniano – wydziały: finansowy, gospodarczy, opieki nad młodzieżą, opieki społecznej, oświaty, organizacyjny oraz pracy kulturalnej.

W pierwszej połowie 1940 r., tj. do momentu ostatecznego wykrystalizowania się UKC, wydział finansowy dysponował minimalnymi środkami. W maju opracowano instrukcję budżetową dla UKP i określono źródła przychodów, których zasadniczym elementem został tzw. podatek narodowy, czyli składka członków Komitetu. Polityka finansowa została poddana centralizacji. Poszczególne lokalne komitety dysponowały własnymi funduszami po zaakceptowaniu ich przez UKC, natomiast nadwyżki budżetowe przesyłały do krakowskiej centrali. Mimo to koncentracja finansów funkcjonowała przez długi okres jedynie teoretycznie, ponieważ UKP nie przysyłały na czas raportów budżetowych. Szczególnie dotyczyło to komitetów posiadających znaczne dochody. Dopiero na początku 1941 r. Komitet zwiększył nacisk na UKP i sytuacja w tej sferze finansowej zaczęła pozytywnie ewoluować w tym zakresie. Podstawę przychodów UKC stanowiły wówczas nadal składki członkowskie zróżnicowane co do wysokości pod względem pozycji społecznej jego członków. Pozostałe źródła finansowania obejmowały: 1/3 dochodów Ukraińskich Towarzystw Oświatowych (UTO), różnego rodzaju opłaty za wydawanie zaświadczeń i udzielanie porad prawnych, zbiórki pieniężne itp. Niezależnie od źródeł własnych UKC otrzymywał również dotacje z rządu GG oraz subwencje od międzynarodowych organizacji charytatywnych³⁴.

31 Według regulaminu UKP w skład zarządu wchodziło 5 referentów. W praktyce za kwestie kultury i oświaty odpowiadał dodatkowo jeden lub dwóch referentów. Zob. *Ibidem*, s. 110–111, 488.

32 *Ibidem*, s. 488–493.

33 *Ibidem*, s. 112–122.

34 *Ibidem*, s. 139–143.

Już 3 października 1939 r. w Krośnie na naradzie ukraińskiego aktywu polityczno-społecznego zorganizowanej z inicjatywy O. Bojdunyka i Romana Suszki poruszono zagadnienia ekonomiczne. Opracowano wówczas ramowe kierunki rozwoju ukraińskiego życia gospodarczego w nowej sytuacji politycznej. Cele te w listopadzie 1939 r. zostały skoncentrowane w wydziale gospodarczym UZN, a następnie – w czerwcu 1940 r. – w UKC. Chodziło przede wszystkim o wykreowanie odpowiedniej atmosfery dla rozwoju ekonomicznego społeczności ukraińskiej w GG. Działania te polegały na obronie interesów Ukraińców, opiece nad nowo utworzonymi firmami i instytucjami gospodarczymi oraz pomocy w ich obsadzie. Ta ostatnia kwestia była szczególnie istotna w kontekście tworzenia miejsc pracy dla uchodźców z sowieckiej strefy okupacyjnej. Na terenach Generalnego Gubernatorstwa zamieszkałych przez ludność ukraińską znajdowało to poparcie Komitetu. Takie działania prowadzone na własną rękę na pozostałych obszarach GG były natomiast źle widziane przez kierownictwo UKC, ponieważ odciągały aktywistów od „pracy u podstaw” wśród ludności ukraińskiej³⁵.

Jesienią 1940 r. wydział gospodarczy UKC został podzielony na trzy referaty: spółdzielczości, rolnictwa i miast. Organem doradczym kierownika wydziału było kolegium gospodarce złożone z szefów referatów oraz wybitnych przedstawicieli kooperacji i przedwojennego Towarzystwa Siłskij Hospodar. Analogiczne kolegia utworzono na poziomie UKP, w skład których wchodziłi: reprezentanci spółdzielczości, okręgowi agronomowie, szefowie sekcji i związków pracy³⁶. Mimo ograniczeń wprowadzonych przez władze niemieckie spółdzielczość ukraińska starała się wspierać wszystkie akcje charytatywne organizowane przez UKC. Szczególną troską poszczególne centrale spółdzielcze otoczyły ukraińskie placówki kulturalno-oświatowe, ale też pomagały ludności w przypadku klęsk żywiołowych³⁷.

Działalność UKC skierowana do młodych ludzi należała do zasadniczych zadań Komitetu i miała na celu rozbudzenie i wzmocnienie tożsamości tej części społeczności ukraińskiej. Kierownikiem wydziału ds. młodzieży został Jarosław Rak, a od sierpnia 1940 r. funkcję tę pełnił Wołodmyr Tatomyr. Latem 1941 r. struktury wydziału przeniesiono do Lwowa. W grudniu 1942 r. jego szefem został Roman Olesnyckij, a w sierpniu 1943 r. – Zenon Zelenyj. Jednostka została podzielona na kilka referatów m.in.: spraw narodowo-społecznych, wychowania fizycznego, wychowania zawodowego, Ukraińskiej Służby Ojczyźnie (USO)³⁸. W terenie powstawały tzw. oddziały wychowania młodzieży, w których szczególny nacisk położono na kwestie unarodowienia młodego pokolenia. Po utworzeniu UKC oddziały przekształcono w Kurenie Młodzieży (KM), które działały samodzielnie przy mężach zaufania jako filie referatów opieki nad młodzieżą przy UKP i delegaturach. Praca wydziału skoncentrowała się wówczas na kilku celach: legalizacja KM, szkolenia instruktorów, pogłębienie treści pracy Kureni i opanowanie struktur USO³⁹.

Ze względu na swoją specyfikę wydział opieki społecznej dysponował większością środków materialnych, posiadał najbardziej rozbudowaną strukturę i – w efekcie – złożony skład personalny. Stanowisko kierownika wydziału objął we wrześniu 1940 r. ks. M. Sopoljak i piastował je do końca istnienia UKC. Podstawowymi źródłami finansowania działalności wydziału były subwencje: rządu GG, Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i Amerykańskiego Komitetu Pomocy⁴⁰. Zdobyte środki przeznaczano głównie na zakup żywności,

35 *Ibidem*, s. 324–331.

36 *Ibidem*, s. 144.

37 *Ibidem*, s. 147–148.

38 *Ibidem*, s. 238; К. Паньківський, *Роки німецької окупації*, Nowy Jork–Toronto 1965, s. 370–371.

39 В. Кубійович, *Українці...*, s. 156–159, 239–248; К. Паньківський, *Роки...*, s. 125–127, 371.

40 В. Кубійович, *Українці...*, s. 162–163, 170.

odzieży i obuwia. Funkcjonowanie wydziału koncentrowało się bowiem w kilku sferach, w tym w ramach tzw. zamkniętej pomocy społecznej w domach starców, sierocinicach, żłobkach i przedszkolach, bursach szkolnych⁴¹. Pomoc aprowizacyjną prowadzono poprzez rozprowadzanie kartek żywnościowych przydzielanych w terenie przez UKP i delegatury za pośrednictwem Powiatowych Związków Spółdzielczych. Funkcjonowały też tzw. pomoc zimowa prowadzona przez komisje przy UKP i delegaturach oraz kuchnie ludowe⁴². W ramach wydziału utworzono ponadto referat opieki zdrowotnej (odpowiednie komórki istniały na szczeblu UKP) na czele z Wasylem Karchutem, który zajmował się m.in.: organizowaniem kursów sanitarnych, rozdziałem leków z pomocy zagranicznej. Nadzorował również instytucje tzw. zamkniętej pomocy społecznej i prowadził profilaktykę zdrowotną. Z referatem ściśle współpracował Ukraiński Medyczo-Sanitarny Związek Pracy skupiający lekarzy, farmaceutów, weterynarzy i pielęgniarki⁴³. Opiekowano się jeńcami wojennymi oraz więźniami politycznymi narodowości ukraińskiej i pomagano inwalidom wojennym w uzyskaniu rent⁴⁴. Wydział udzielał również pomocy ukraińskim przesiedleńcom z Besarabii, Bukowiny, Galicji Wschodniej i Wołynia⁴⁵.

Odrodzenie i ukrajinizacja szkolnictwa były kwestiami kluczowymi dla ukraińskich liderów polityczno-społecznych w GG. Już od jesieni 1939 r. na Lubelszczyźnie i Podkarpaciu z inicjatywy terenowych komitetów tworzone niezależnie od krakowskiej centrali placówki oświatowe. Ukraińska Stanica w GG zorganizowała 15–16 marca 1940 r. zjazd kulturalno-oświatowy w Krakowie, w którym wzięli udział przedstawiciele lokalnych komitetów ukraińskich. Omówiono na nim aktualne bolączki związane z reaktywacją ukraińskiego szkolnictwa i pozaszkolnej edukacji w GG oraz opracowano sposoby ich wyeliminowania. W tym celu wysunięto wobec władz okupacyjnych kilka postulatów głównie w odniesieniu do kształcenia szkolnictwa powszechnego: powołanie referentów dla ukraińskiego szkolnictwa przy rządzie GG i urzędach gubernatorów dystryktów; podporządkowanie ukraińskiej oświaty ukraińskim inspektorom; organizacja kursów pedagogicznych dla niewykwalifikowanych nauczycieli; otwarcie co najmniej czterech gimnazjów i dwóch seminarium nauczycielskich. Większość tych żądań władze niemieckie urzeczywistniły do końca 1940 r. Szkolna polityka okupanta kreowana w ramach Głównego Wydziału Nauki, Wychowania i Oświaty Ludowej rządu GG (GWNWiOL) opierała się na dwóch głównych wytycznych: tworzeniu jedynie szkół podstawowych i zawodowych oraz usunięciu z programów nauczania akcentów narodowych⁴⁶.

Powyższe instrukcje obowiązywały całe nieniemieckie szkolnictwo, jednak dla ludności ukraińskiej władza niemiecka poczyniła pewne ustępstwa, kierując się względami koniunkturalnymi. Adolf Watzke – prezydent GWNWiOL, pisał, że „przede wszystkim Ukraińcy, wyzwoleni z jarzma polskiego despotyzmu, przystąpią z zapałem do odbudowy ukraińskiego szkolnictwa”⁴⁷. Zezwolono im bowiem m.in. na: posiadanie szkolnictwa średniego, studiowanie na wyższych uczelniach w Rzeszy oraz Protektoracie Czech i Moraw, a także krzewienie w procesie edukacyjnym wartości narodowych, oczywiście w granicach określonych

41 *Ibidem*, s. 164–167.

42 *Ibidem*, s. 167–171.

43 *Ibidem*, s. 171–173; K. Паньківський, *Роки* . . . , s. 109–110, 309–317.

44 K. Паньківський, *Роки* . . . , s. 74–77, 106–107; В. Кубійович, *Українці* . . . , s. 174–176.

45 В. Кубійович, *Українці* . . . , s. 179–186.

46 *Ibidem*, s. 79, 199.

47 A. Watzke, *Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*, [w:] *Das Generalgouvernement*, red. M. du Prel, Würzburg 1942, s. 17.

przez niemiecką cenzurę. W szkołach skupiających minimum 40 dzieci ukraińskich niemieckie zarządzenia gwarantowały możliwość nauczania w języku ukraińskim, z kolei placówki, w których uczyło się co najmniej 20 dzieci ukraińskiej narodowości, można było przekształcać w szkoły prywatne. W dystryktach i powiatach GG powołano odpowiednio ukraińskich referentów i inspektorów szkolnych, którzy nadzorowali za pośrednictwem władz niemieckich ukraińskie placówki oświatowe. Z drugiej strony w kontekście procesu dydaktyczno-wychowawczego dzieci i młodzieży UKC miał bezpośredni wpływ jedynie na jego etap przedszkolny i pozaszkolny⁴⁸. W maju 1940 r. sprawy szkolnictwa znajdujące się w gestii wydziału kulturalno-oświatowego zostały skoncentrowane w odrębnym wydziale oświaty pod kierownictwem Iwana Ziłyńskiego, a następnie Nikifora Hirniaka. W maju 1941 r. funkcję tę przejął Petro Isajiw i pełnił ją do kwietnia 1945 r.⁴⁹

Działające *de facto* do 25 sierpnia 1940 r. przedwojenne ukraińskie stowarzyszenia kulturalno-oświatowe (m.in. „Proświta” i „Ridna Chata”) zostały scentralizowane w Ukraińskie Towarzystwa Oświatowe (UTO) decyzją władz GG. Statut UTO opracował szef wydziału pracy kulturalnej UKC M. Dużyj, a niemiecka władza zatwierdziła dokument 11 lipca 1940 r. w formie tzw. wytycznych dla wydziału pracy kulturalnej UKC⁵⁰. Pomimo tego, że UTO funkcjonowały odrębnie od UKC, na poziomie powiatów ich prace faktycznie koordynował referent kulturalno-oświatowy miejscowego UKP i podreferenci w delegaturach, a na szczęblu UKC – kierownik wydziału pracy kulturalnej. Referenci i podreferenci utrzymywali ścisły kontakt z działaczami UTO w terenie. Organizowano w tym celu wyjazdy organizacyjno-inspekcyjne, odprawy zarządów UTO, a także przesyłano sobie wzajemnie materiały informacyjne. W praktyce placówki towarzystwa były jedynymi legalnymi instytucjami z ramienia UKC prowadzącymi szeroką pracę kulturalno-oświatową wśród ludności ukraińskiej. Do zadań UTO należało bowiem m.in.: wydawanie popularnej i naukowej literatury, zakładanie bibliotek, walka z analfabetyzmem, organizowanie imprez kulturalno-oświatowych⁵¹.

Kwestię rozbudowy sieci UTO i ich działalności omówiono na naradach kulturalno-oświatowych, które odbyły się w styczniu 1941 r. w Krynicy i Zamościu. W konsekwencji wydział pracy kulturalnej zorganizował 2–tygodniowe kursy dla lokalnych działaczy kulturalno-oświatowych: w lutym w Zamościu dla dystryktu lubelskiego oraz w marcu w Sannoku – dla krakowskiego. Pod koniec marca 1941 r. na obszarze GG istniało 808 UTO, natomiast w połowie tegoż roku ich liczba wzrosła do 885. Skupiały wówczas 46 tys. członków i objęły swą działalnością prawie 90% ukraińskich wsi⁵².

Wiosną 1942 r., po przeniesieniu centrali wydziału do Lwowa, w strukturze jednostki utworzono dwa podwydziały w formie instytutów: Instytutu Oświaty Ludowej (IOL) i Instytutu Twórczości Ludowej (ITL). IOL kierowany przez Stepana Wołyńca składał się z referatów: organizacyjno-szkoleniowego, wydawnictw, bibliotek oraz walki z analfabetyzmem. Z kolei ITL na czele z ks. Sewerynem Saprunem realizował swoje zadania w ramach trzech referatów: muzycznego, teatralnego i sztuki⁵³. W obrębie wydziału funkcjonowała Główna Sekcja Kobiet (GSK), którą zarządzała Marta Zajaczkiwska. W terenie Sekcja działała

48 І. Герасимович, *Українське шкільництво і вчителство. Біланс стану і праці на захід від Сяну і Буга*, „Львівські Вісті” 1941, nr 68, s. 3–4.

49 К. Паньківський, *Роки...*, s. 356–361.

50 В. Кубійович, *Українці...*, s. 223–225.

51 *Ibidem*, s. 115–118, 494–508.

52 *Ibidem*, s. 227–230.

53 К. Паньківський, *Роки...*, s. 113, 333–355.

w strukturze UOK i UKP, delegatur oraz UTO. Celem GSK była aktywizacja kobiet i włączenie ich do pracy przede wszystkim w sferze kulturalnej i opieki społecznej⁵⁴.

Życie kulturalne Ukraińców w GG obejmowało również obcowanie z drukowanym słowem w formie prasy, książek i innych wydawnictw. W celu realizacji potrzeb w tym zakresie środowiska ukraińskie skupione wokół W. Kubijowicza powołały do życia pod koniec grudnia 1939 r. w Krakowie spółkę Ukraińskie Wydawnictwo (UW), a Jewhen Peleński został jej dyrektorem (od maja 1940 r. był nim Iwan Ziłyński). Formalnie UW miało status niezależnej komercyjnej struktury, ale faktycznie było przybudówką UKC. Przedsiębiorstwo było monopolistyczne, ale jednocześnie jego działalność wydawnicza, czyli publikowanie prasy i częściowo również podręczników szkolnych, podlegała niemieckiej cenzurze z ramienia Głównego Wydziału Propagandy rządu GG. W styczniu 1940 r. UW rozpoczęło wydawanie gazety będącej nieoficjalnym organem UKC – „Krakiwskich Wisti”, której redaktorem został Mychajło Chomjak⁵⁵. Po włączeniu Galicji Wschodniej do GG władze niemieckie nie zezwoliły na przejęcie „Lwiwskich Wisti” przez Wydawnictwo. Jednocześnie spółka od listopada 1941 r. pracowała w dwóch oddziałach: krakowskim (Igor Fediw) i lwowskim (Mychajło Matczak). O prężności oficyny świadczą dane liczbowe dotyczące jej działalności w latach 1940–1943. UW wydało bowiem w tym okresie: 1363 numerów czasopism – razem prawie 15,5 mln egzemplarzy, 497 książek i podręczników szkolnych – łączny nakład 4,3 mln egzemplarzy oraz 71 map i innych publikacji – 790 tys. egzemplarzy⁵⁶.

Do lutego 1940 r. praca krakowskiej centrali na odcinku organizacyjnym ograniczała się do zbierania materiałów informacyjnych z terenu. Zainicjowano wówczas wyjazdy terenowe, które w czerwcu uległy intensyfikacji po zalegalizowaniu UKC i ukonstytuowaniu się wydziału organizacyjnego, na którego czele stanął O. Bojdunyk. Podróże służbowe miały przede wszystkim na celu: informowanie społeczności ukraińskiej o aktualnych problemach dotyczących działalności Komitetu, przeprowadzanie audytów oraz zmian personalnych w miejscowych komitetach i delegaturach. W kontekście polityki kadrowej wydział organizacyjny działał właściwie samodzielnie, ale w kwestii obsady referatów w UKP uzgadniał kandydatury z kierownikami odpowiednich wydziałów UKC i szefami komitetów, a ostateczną decyzję podejmował przewodniczący Komitetu. Łączność z terenem utrzymywano również za pośrednictwem zjazdów, konferencji lub tzw. odpraw zarządów komitetów i delegatur. Przybliżano wówczas zadania stojące przed lokalnymi strukturami UKC i odbierano raporty z ich bieżącej działalności. Kolejną formą kontaktu z terenowymi komórkami były okólniki krakowskiej centrali i jej oficjalne pismo „Wisnyk UKC” (dwumiesięcznik ukazujący się od stycznia 1941 r.). W periodyku informowano o aktualnych wydarzeniach z życia UKC oraz podawano wytyczne dla struktur terenowych wraz z instrukcjami dotyczącymi ich realizacji. W celu podniesienia kwalifikacji lokalnych działaczy wydział organizacyjny koordynował różnego rodzaju kursy szkoleniowe. W tym zakresie szczególnie wyróżniały się wydziały opieki nad młodzieżą i rodziną oraz pracy kulturalnej. Z wydziałem organizacyjnym ściśle współpracowały biura kartograficzne i statystyczne oraz centralna kartoteka⁵⁷.

54 *Ibidem*, s. 341.

55 Nakład dziennika „Krakiwskich Wisti” był niewielki i wynosił w 1940 r. 7,1 tys. egzemplarzy, a w 1941–10,3 tys. egzemplarzy. Zob. В. Кубійович, *Українци*. . . , s. 249–256, 272–280.

56 К. Паньківський, *Роки*. . . , s. 116–118, 346–348.

57 *Ibidem*, s. 133–139.

Wiosną 1941 roku w skład Ukraińskiego Komitetu Centralnego na terytorium Generalnego Gubernatorstwa wchodziło 25 Ukraińskich Komitetów Pomocy, 37 delegatur terenowych (ich liczba ulegała częstym zmianom, szczególnie na obszarach podległych UKP w Białej Podlaskiej, Jarosławiu i Sanoku) oraz prawie 980 mężów zaufania. W dystrykcie krakowskim znajdowało 9 UKP, w następujących miejscowościach: Jasło, Jarosław, Kraków, Krynica, Nowy Targ, Przemyśl, Sanok, Tarnów, Rzeszów. Podporządkowanych było im 16 delegatur z ośrodkami w: Dukli, Gorlicach, Krośnie, Leżajsku, Próchniku, Przemyślu-wsi, Przeworsku, Radymnie, Bochni, Miechowie, Szlachtowej, Zakopanem, Baligródzie, Dynowie, Rymanowie, Komańczy. Na obszarze dystryktu lubelskiego funkcjonowało 8 komitetów, których siedziby utworzono w miastach powiatowych: w Białej Podlaskiej, Biłgoraju, Chełmie, Hrubieszowie, Krasnymstawie, Lublinie, Zamościu i Radzynie Podlaskim. Podlegało im 15 przedstawicielstw terenowych: w Janowie Podlaskim, Terespolu, Wisznicach, Tarnogrodzie, Włodawie, Bełzie, Warężu, Kraśniku, Puławach, Cieszanowie, Tomaszowie Lubelskim, Lubartowie, Międzyrzeczu Podlaskim, Ostrowie i Parczewie. Z kolei dystrykt radomski posiadał 6 UKP: w Częstochowie, Opatowie, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Radomsku i Tomaszowie Mazowieckim z dwiema delegaturami w Busku-Zdroju i Starachowicach. W dystrykcie warszawskim natomiast komitety utworzono w Siedlcach oraz w Warszawie z filiami w Grójcu, Łowiczu, Mińsku Mazowieckim i Sochaczewie⁵⁸. Terytorialną strukturę Ukraińskiego Komitetu Centralnego (UKP i delegatur) na obszarze GG (stan z wiosny 1941 r.) ilustruje tabela nr 1.

Po przyłączeniu do Generalnego Gubernatorstwa Galicji Wschodniej w ramach dystryktu Galicja utworzonego 1 sierpnia 1941 r. uległa również zmianie struktura terytorialno-organizacyjna UKC. „Społeczne przedstawicielstwo” reprezentujące ukraińskie interesy w nowym dystrykcie początkowo uosabiała Rada Narodowa z prezydentem Kostem Łewyckim na czele utworzona 31 lipca 1941 r. Rada powołała sekretariat do współpracy z niemieckimi czynnikami rządowymi, który poszerzył swoją działalność na cały dystrykt galicyjski. Organ ten nosił nazwę „Ukraiński Krajowy Komitet” (UKK) i kierował nim Kost Pańkiwski⁵⁹. Latem 1941 r. na obszarze Galicji Wschodniej społeczność ukraińska spontanicznie utworzyła komitety narodowe, które na poziomie nowo utworzonych powiatów instytucjonalizowały się pod nazwą „Ukraińskie Komitety Okręgowe” (UKO) w ramach UKK. Komitetom okręgowym podporządkowano delegatury, natomiast w gminach UKO reprezentowali tzw. mężowie zaufania. Lwowski UKO objął swoją jurysdykcją teren 6 byłych powiatów z 14 delegaturami i 526 mężami zaufania⁶⁰. Pozostałym 15 Komitetom Okręgowym: Bereżany, Czortków, Drohobycz, Horodenka, Kałusz, Kamionka Strumiłowa, Kołomyja, Lwów-miasto, Sambor, Sądowa Wiśnia, Stanisławów, Stryj, Tarnopol, Rawa Ruska, Złoczów – podporządkowano terytorialnie 3–4 przedwojenne powiaty, z wyjątkiem UKO Lwów-miasto. W strukturach UKO istniało 86 delegatur, w tym 31 z siedzibami w stolicach przedwojennych powiatów, 46 w mniejszych ośrodkach, a 9 w UKO Lwów-miasto⁶¹. Do kierownictwa UKK weszli szefowie poszczególnych jego wydziałów: organizacyjnego – Mychajło Dobrjanski, finansowego – Julij Sawczak, gospodarczego – Marko Baczynski, pracy kulturalnej – Wołodmyr Zubrycki, opieki społecznej – ks. Wołodmyr Łycyniak, młodzieży – Seweryn Łewyckij, zdrowia – Roman Osinczuk, szkolnictwa – Ze-

58 В. Кубійович, *Українці...*, s. 130–131.

59 К. Пацьківський, *Від Комітету до Державного Центру*, Nowy Jork–Toronto 1970, s. 71–78, 95–102.

60 Idem, *Роки...*, s. 302–305.

61 *3 історії діяльності УЦК та УКК*, „Краківські Вісті” 1942, nr 71, s. 2.

non Zeleńj, pracy – Iwan Tracz⁶². Zadaniem UKK była: reprezentacja i ochrona interesów ludności ukraińskiej przed władzami niemieckimi na płaszczyźnie ekonomicznej i kulturalno-oświatowej⁶³.

Tab. 1. Terytorialna struktura Ukraińskiego Komitetu Centralnego (UKP i delegatur) na obszarze GG (stan z wiosny 1941 r.)

Dystrykt	UKP	Delegatury
Krakowski	Jasło	Dukla, Gorlice, Krosno
	Jarostaw	Leżajsk, Próchnik, Przemyśl-wieś, Przeworsk, Radymno
	Kraków	Bochnia, Miechów
	Krynica	
	Nowy Targ	Szlachtowa, Zakopane
	Przemyśl-miasto	
	Rzeszów	
	Sanok	Baligród, Dynów, Rymanów, Komańcza
Lubelski	Tarnów	
	Biała Podlaska	Janów Podlaski, Terespol, Wisznice
	Biłgoraj	Tarnogród
	Chełm	Włodawa
	Hrubieszów	Belz, Wareż
	Krasnystaw	
	Lublin	Janów Lubelski, Puławy
	Radzyń Podlaski	Lubartów, Międzyrzec Podlaski, Ostrów, Parczew
Radomski	Zamość	Cieszanów, Tomaszów Lubelski
	Częstochowa	Busko-Zdrój
	Opatów	
	Piotrków Trybunalski	
	Radom	Starachowice
	Radomsko	
Warszawski	Tomaszów Mazowiecki	
	Siedlce	
	Warszawa	Grójec, Łowicz, Mińsk Mazowiecki, Sochaczew
Razem:	25	37

Źródło: opracowanie własne na podstawie: В. Кубійович, *Українці в Генеральній Губернії 1939–1941*, Chicago 1975, s. 128–131, 384–401; Archiwum Państwowe w Lublinie, zesp. 498, Urząd Okręgu Lubelskiego, sygn. 253, Ukrainisches Hilfskomitee in Radzyn, s. 1.

1 marca 1942 r. nastąpiło ostateczne formalno-prawne połączenie UKK z UKC, który stał się jedynym kierowniczym ośrodkiem całego zorganizowanego życia ukraińskiego w Generalnym Gubernatorstwie. Ukraiński Komitet Krajowy we Lwowie został przekształcony w tzw. lwowski oddział UKC. Tym samym UKC poszerzył swoje agendy na teren dystryktu Galicja i stał się przedstawicielstwem wszystkich Ukraińców w GG, a jego struktura uległa pewnym modyfikacjom⁶⁴. Dotychczasowy przewodniczący UKK – K. Pańkiwski – wszedł do prezydium UKC i objął stanowisko zastępcy W. Kubijowicza, a szefowie wydziałów byłego UKK zostali wiceprzewodniczącymi analogicznych jednostek UKC. Do Lwowa przeniesiono z krakowskiej centrali kierownictwa trzech wydziałów: finansowego (Omelian Tarnawski), organizacyjnego (Mykoła Cenko) i pracy kulturalnej (Mychajło Kuszniir).

62 К. Па́ньківський, *Роки...*, s. 99–100, 109–116, 118–123, 127–132.

63 *Склад і завдання Українського Краєвого Комітету*, „Краківські Вісті” 1941, nr 230, s. 2.

64 М. К., *op. cit.*, s. 3.

Jesienią 1943 r. centrale wydziałów gospodarczego (Jarosław Mazurak) i opieki nad młodzieżą (Zenon Zeleńcy) również zostały umiejscowione w stolicy dystryktu Galicja. Z kolei kierownictwa wydziałów oświaty (Petro Isajiw) i opieki społecznej (ks. M. Sopoljak) pozostały w Krakowie do końca okupacji niemieckiej⁶⁵.

W rezultacie zajęcia przez wojska radzieckie Galicji Wschodniej oraz Lubelszczyzny latem 1944 r. struktury UKC i jej pracowników ewakuowano na zachód. Na terytorium Niemiec znalazło się wówczas 300–400 tys. ukraińskich uchodźców potrzebujących prawno-społecznej opieki ze strony UKC. W tym celu w porozumieniu z rządem III Rzeszy utworzono przedstawicielstwo Komitetu w Lubinie na Dolnym Śląsku pod kierownictwem K. Pańkiwskiego. Do Wiednia z kolei przeniesiono Ukraińskie Wydawnictwo i redakcję „Krakiwskich Wisti”. Ofensywa radziecka w styczniu 1945 r. spowodowała przemieszczenie krakowskiej centrali Komitetu oraz przedstawicielstwa UKC w Lubinie do Berlina, a następnie do Weimaru. 17 kwietnia 1945 roku W. Kubijowicz rozwiązał UKC, a majątek organizacji przekazano Ukraińskiemu Komitetowi Społecznemu pod przewodnictwem Wasyla Mudrego⁶⁶.

Oceniając działalność UKC, nie należy go jednoznacznie kwalifikować jako bezwolnej organizacji kolaborującej z władzami niemieckimi. Taką pozycję zajmowały jedynie elity Komitetu, które współpracę rozumiały jako kontrakt o charakterze politycznym. Większość członków UKC i jego filii terenowych (Ukraińskich Komitetów Pomocy) prezentowała specyficzne stanowisko tzw. dopasowania się – działania na rzecz ochrony ludności ukraińskiej przed nadmierną eksploatacją w warunkach totalitarnej okupacji⁶⁷. Strategia Komitetu charakteryzowała się poszukiwaniem *modus vivendi* z okupantem niemieckim. Wśród postaw, jakie przyjmowali działacze UKC, wyróżnić można: lojalność wobec niemieckiego aparatu okupacyjnego wzorowana na tradycji monarchii austro-węgierskiej; koniunkturalny antysemityzm, który uzewnętrzniał się w przejmowaniu za przyzwoleniem niemieckim majątku żydowskiego w formie tzw. powiernictwa; lobbyzm ukraińskich interesów za pośrednictwem wpływowych osobistości przychylnych Ukraińcom w rządzie GG⁶⁸. W kontekście ukraińskiej kolaboracji należy także zwrócić uwagę na kwestię ewolucji środowisk ukraińskich na terenie GG, z których wyłonił się UKC. Próbując się porozumieć na przełomie roku 1939/1940, aby móc wspólnie pertraktować z władzami niemieckimi, wyeliminowały grupy deklarujące otwartą gotowość do ideologicznej współpracy z nazistami⁶⁹.

65 K. Па́ньківський, *Роки...*, s. 160–163, 370–371.

66 В. Кубійович, *Мені 85...*, s. 189–192.

67 F.M. Grelka, *op. cit.*, s. 122. Por. W. Bonusiak, *Postawy ludności Drugiej Rzeczypospolitej wobec okupantów podczas II wojny światowej*, [w:] *Wizje i rzeczywistość. Studia o społeczeństwie, gospodarce i polityce*, red. R. Macyra, S. Kowal, W. Szulc, Poznań 2002, s. 212–214. W ukraińskiej historiografii ocena działalności UKC również nie jest jednoznaczna. Część historyków traktuje tę aktywność, jako przejaw kolaboracji. Inni widzą w tej jednostce legalną organizację prowadzącą tzw. realną politykę polegającą na tym, aby w ramach formalnej lojalności wobec władz niemieckich chronić ludność ukraińską przed represjami okupanta oraz wzmocnić ją wewnętrznie poprzez opracowanie wszystkich aspektów jej życia narodowego. Zob. O.A. Гурська, *Діяльність Українського Центрального Комітету у Генеральній Губернії під час Другої світової війни (1941–1944 рр.)*, „Вісник Національного університету »Львівська політехніка«” 2009, nr 652, s. 152–153.

68 F.M. Grelka, *op. cit.*, s. 122–123.

69 Zneutralizowano działającego w Jarosławiu i Przeworsku Aleksandra Skrypczenkę oraz warszawską grupę Baziaka. Zob. В. Кубійович, *Українци...*, s. 91–93.

.....

**The Ukrainian Central Committee –
the Origin and Organizational and Territorial Structure**

In the autumn of 1939 the Ukrainian communities in the General Government (General-Gouvernement) set up the so-called Ukrainian National Committees, which in turn soon transformed into Ukrainian Aid Committees and operated as field agencies of the Ukrainian Central Committee (UCC) established in the spring of 1940 in Krakow. The Committee was chaired by Volodymyr Kubyovych. It represented the superior interests of Ukrainian population vis-à-vis the German authorities in the General Government. The UCC was a welfare organization but it also conducted cultural and educational activities, and indirectly influenced economic and religious issues.

Keywords: collaboration, Ukrainian Central Committee, General Government

.....